

ЗМІСТОВІ МОДУЛІ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
«СУЧАСНА УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРНА МОВА (Лексикологія.
Фразеологія. Лексикографія. Морфеміка. Словотвір)»

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основна

1. Вакарюк Л. О. Українська мова. Морфеміка і словотвір. Тернопіль : Джура, 2010. 200 с.
2. Венжинович Н. Ф. Сучасна українська літературна мова: [Лексика і фразеологія. Фонетика і фонологія. Словотвір. Синтаксис]. Київ : Знання, 2008. 304 с.
3. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова: Морфеміка. Словотвір. Морфонологія. Київ : Вища школа, 1999. 207 с. Віняр Г. М. Словник новотворів української мови початку ХХІ століття. Кривий Ріг : КДПУ. 2005. 157 с.
4. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова: Морфеміка. Словотвір. Морфонологія. Київ : Вища школа, 1999. 207 с.
5. Гуйванюк Н. В. Українська мова. Схеми, таблиці, тести: [Фонетика і фонологія. Орфоєпія. Графіка й орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Морфеміка та словотвір. Граматика. Морфологія. Синтаксис]. Львів: Світ, 2005. 304 с.
6. Клименко Н.Ф. Словотворча структура і семантика складних слів в сучасній українській літературній мові. Київ : Наукова думка, 1984. 251 с.
7. Селіванова О. О. Нариси з української фразеології (психолінгвістичний та етнокультурний аспекти). К.; Черкаси : Брама, 2004. 276 с.
8. Сучасна українська мова / За ред. О. Д. Пономаріва. Київ : Либідь, 2005. 488 с.
9. Сучасна українська літературна мова / За ред. А. Грищенка Київ : Вища школа, 2002. С. 92-213.
10. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. Київ : Вища школа, 2009. 430 с.
11. Ужченко В. Д. Актуальні питання розвитку української мови. Вступ. Лексикологія. Фразеологія. Луганськ : Альма-матер, 2005. 148 с.
12. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови. Київ : Знання, 2007. 494 с.
13. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М.П. та ін. К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. 856 с.
14. Ціхоцький І., Левчук О. Лексикографічний практикум: навчально-методичний посібник для студентів І курсу філологічного факультету. Львів, 2013. 113 с.

Додаткова

1. Березовська Т. Л. Запозичення в системі української лексики та шляхи їх адаптації. *Матеріали наукових читань, приурочених до Дня рідної мови*: зб. наук. праць студентів. Кривий Ріг. 2012. С. 18-22.
2. Білоноженко В. М., Винник В. О., Гнатюк І. С. та ін. Фразеологічний словник української мови. Книга 1 та 2. Київ : Наукова думка, 1993. 984 с.
3. Боднар О. Б. Особливості перекладу термінологічної лексики. *Філологічні студії*: Науковий вісник КНУ: зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2012. Вип. 8. С.15-23.
4. Бойчук М. В. Оцінна функція неологізмів у заголовках періодичних інтернет-видань. *Філологічні студії*: Науковий вісник КДПУ: зб. наук. праць. Кривий Ріг, 2011. Вип. 6. С. 70-81.
5. Волощак М. Неправильно – правильно. Довідник з українського слововживання: За матеріалами засобів масової інформації. Київ : Просвіта. 2003. 160 с.
6. Гордієнко Н. Сучасна лексикографія як об'єкт лінгвістики. *Українська мова*. 2011. № 3. С. 67-73.
7. Городенська К. Г. Нові явища та процеси в українському словотворенні: динаміка чи деструкція словотвірних норм? *Українська мова*. 2013. № 2. С. 3-11.
8. Дорошенко С. Багатозначність слів і омоніми. *Дивослово*. 2009. № 5. С. 38-40.
9. Євтушок О. Сучасні тенденції розвитку діалектної лексики. *Дивослово*. 2011. № 7. С. 38-40.
10. Климович С. М. Аббревіатурні морфеми у складі напіваббревіатурних-напів'юкстапозитних утворень. *Науковий вісник ХДУ. Серія «Лінгвістика»* : Збірник наукових праць. Херсон: Вид-во ХДУ. 2017. Випуск 28. С.6-10.
11. Климович С. М. Препозитивні атрибутивні аброморфеми і префіксоїди. *Науковий вісник ХДУ. Серія «Лінгвістика»* : Збірник наукових праць. Херсон: Вид-во ХДУ. 2017. Випуск 27. С. 22-27.
12. Климович С. М., Мартос С. А. Аббревіація та словоскладання як способи творення молодіжних сленгізмів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»*. 2018. Випуск 32. С. 88-94.
13. Космеда Т. А, Т. Ф. Осипова Т. А. Комунікативний кодекс українців у пареміях: тлумачний словник нового типу. Дрогобич: КОЛО, 2010. 272 с.
14. Косяк Н. Стилiстично маркована лексика: арго, жаргон, сленг, суржик, варваризми, екзотизми, пуризмi. Їх роль і місце у мовленні. *Українська мова та література*. 2011. № 41-42. С. 10-15.
15. Олексенко В. П. Словотвірні категорії суфіксальних іменників: Монографія. Херсон : Айлант, 2001. 240 с.

16. Стишов О. Особливості розвитку лексичного складу української мови кінця ХХ ст. *Мовознавство*. 1999. № 1. С. 7-21.
17. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія та лексикографія. Науково-допоміжний бібліографічний покажчик 1961-2013: ДВНЗ «Криворізький національний університет». Кривий Ріг, 2013. 55 с.

Інтернет-ресурси

1. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія. Фонетика : підручник / А.К. Мойсієнко та ін. Київ : Знання, 2010. 270 с. – URL : https://shron1.chtyvo.org.ua/Moisiienko_Anatolii/Suchasna_ukrainska_literaturna_mova_Leksykologhiia_Fonetyka.pdf?PHPSESSID=4512129909da6dc27e17d46c4d74dab5
2. Ціхоцький І., Левчук О. Лексикологія сучасної української літературної мови. Практикум: Навчально-методичний посібник для студентів I курсу філологічного факультету. Львів, 2014. 258 с. – URL : <https://philology.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/05/%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%BA%D1%82%D0%B8%D0%BA%D1%83%D0%BC.pdf>
3. Малюга Н. М. Сучасна українська літературна мова: Лексикологія, фразеологія, лексикографія : навчальний посібник для студентів факультету української філології / Н. М. Малюга, Н. М. Шарманова. Кривий Ріг, 2013. 82 с. – URL : <http://elibrary.kdpu.edu.ua/bitstream/0564/373/1/%d0%a1%d0%a3%d0%9b%d0%9c%20%d0%9c%d0%b0%d0%bb%d1%8e%d0%b3%d0%b0%2c%20%d0%a8%d0%b0%d1%80%d0%bc%d0%b0%d0%bd%d0%be%d0%b2%d0%b0.pdf>
4. Плющ М. Я. Граматика української мови: У 2 ч. Ч. I. Морфеміка. Словотвір. Морфологія: Підручник. Київ : Вища школа, 2005. 286 с. – URL : <http://194.44.152.155/elib/local/sk684094.pdf>

Змістовий модуль 3. Лексикологія. Лексикографія. Фразеологія

ЛЕКЦІЙНИЙ МОДУЛЬ

Тема: Предмет і завдання лексикології сучасної української мови. Слово як основна одиниця лексичної системи

1. Лексикологія як розділ мовознавства.
2. Поняття про лексичну і фразеологічну систему.
3. Принципи виділення лексико-семантичних груп.
4. Основні праці з питань лексикології та фразеології української мови.
5. Слово та поняття. Номінативна функція слова.
6. Поняття лексеми.
7. Типи лексичних значень слів у сучасній українській літературній мові. Однозначні слова. Слова-терміни. Багатозначні слова.
8. Пряме і переносне значення слова. Основні типи переносних значень слів.

Тема: Омоніми. Пароніми. Парономазія. Антоніми. Стилiстичне використання антонімiв. Синонімія граматичних форм. Основні типи синонімiв.

1. Омоніми повні (лексичні) та часткові (лексико-граматичні).
2. Омофони, омоформи, омографи. Міжмовні омоніми.
3. Розмежування омонімії та полісемії.
4. Пароніми. Парономазія. Стилiстичне використання омонімiв.
5. Антоніми словникові і текстуальні. Антонімічні різні частини мови. Різнокореневі і спільнокореневі антоніми.
6. Багатозначні слова як антоніми для прямих і переносних значень. Слова, які не можуть мати антонімiв.
7. Антитеза та оксюморон як стилістичні прийоми, в основі яких антоніми.
8. Поняття про синоніми. Основні типи синонімiв: ідеографічні, абсолютні, семантико-стилiстичні, контекстуальні.
9. Евфемізми як різновид синонімiв. Синонімічний ряд, або гніздо.
10. Джерела синонімії.
11. Стилiстична роль синонімiв.

Тема: Склад лексики української літературної мови з погляду її походження. Іншомовні слова в українській мові.

1. Співвідношення спільнослов'янської, спільно-східнослов'янської та власне української лексики.
2. Лексичні запозичення зі слов'янських і неслов'янських мов. Джерела та фонетичні морфологічні засоби їх оформлення засвоєння.
3. Характер адаптації іншомовних слів у лексичній системі української мови.

4. Лексичні кальки.
5. Українська мова як джерело поповнення лексики інших мов.
6. Словник іншомовних слів.

Тема: Лексика української мови з погляду вживання та стилістичного використання.

1. Активна і пасивна лексика сучасної української мови.
2. Лексика сучасної застаріла: архаїзми та історизми.
3. Загальнономовні неологізми в українській мові.
4. Художньо-індивідуальні неологізми. Стилiстичне використання неологізмів, архаїзмів та історизмів.
5. Загальноновживана, або стилістично нейтральна лексика. Лексика книжна. Діалектизми. Науково-термінологічна лексика. Професійно виробнича лексика. Ділова лексика. Емоційно-експресивна лексика. Жаргонізми. Просторічні слова. Арготизми. Поетизми.

Тема: Лексикографія. Типи словників.

1. Предмет і завдання лексикографії. Поняття про словник.
2. Словникова стаття. Основні словники української мови.
3. Розвиток української лексикографії з XI ст. до XXI ст.
4. Тлумачні, перекладні, етимологічні словники, їх характеристика.
5. Основні аспектні та енциклопедичні словники.

Тема: Фразеологія як розділ мовознавства.

1. Поняття про фразеологію як розділ мовознавства.
2. Фразеологізм і слово. Типи фразеологізмів: фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення.
3. Співвідношення між лексичним значенням слова та значенням фразеологізму.
4. Класифікація фразеологічних одиниць.
5. Фразеологічний словник.
6. Використання фразеологізмів у різних стилях мови.
7. Найважливіші праці з фразеології української мови.

Тема: Лексико-граматичні зміни фразеологічних одиниць. Джерела фразеологізмів.

1. Лексико-граматичні зміни фразеологічних одиниць: скорочення лексичного складу, заміна одного компонента іншим, розширення та звуження обсягу значень, зміни ступеня семантичної єдності компонента.
2. Багатозначність фразеологізмів. Явища синонімії та антонімії у фразеології.
3. Стилiстичні властивості фразеологізмів.
4. Джерела формування фразеологізмів у сучасній українській мові.
5. Використання їх у різних стилях.

ПРАКТИЧНИЙ МОДУЛЬ

Практичне заняття

Тема: Лексикологія. Лексичне значення слова

Теоретичні питання

1. Українська лексикологія як учення про лексичне значення слова та лексичну систему сучасної української літературної мови.
2. Багатозначні слова. Пряме і переносне значення слова.
3. Основні типи переносних значень.

Практично в аудиторії

1. Визначення в тексті типів лексичних значень слів.
2. Визначення в тексті багатозначних слів.
3. Визначення прямого і переносного значення слів.
4. Визначення в тексті основних типів переносних значень слів.

Завдання додому

- 1. Користуючись тлумачним словником, випишіть 5 однозначних і 5 багатозначних слів. Складіть по 2 речення зі словами кожної групи.*
- 2. Випишіть із казки «Хо» М. Коцюбинського слова, взяті у переносному значенні. Яку роль вони виконують у художньому тексті?*

Література

1. Ващенко В. С. Українська семасіологія: Типологія лексичних значень. Дніпропетровськ: Вид-во Дніпропетровського ун-ту, 1981. 68 с.
2. Вихованець І. Тайна слова. К.: Радянська школа, 1990. 284 с.
3. Гайдученко Г., Шапошникова І. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Херсон, 2001.
4. Історія української мови. Лексика і фразеологія / В. О. Винник, В. Й. Горобець, В. Л. Карпова [та ін.]; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. К.: Наукова думка, 1983. 742, [1] с.
5. Лисиченко Л. А. Лексикологія сучасної української мови. Семантична структура слова. Харків: Вища школа, 1977. 108 с.
6. Новий словник української мови: В 3-х томах. К.: Аконті, 2008.
7. Сучасна українська літературна мова / За ред. А. Грищенка К.: Вища школа, 2002. С. 92-213.
8. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. К.: Вища школа, 2009. 430 с.
9. Сучасна українська мова / За ред. О. Д. Пономаріва. К.: Либідь, 2005. 488 с.

10. Сучасна українська мова: Лексикологія. Фонетика / за ред. А. К. Мойсієнка. К.: Знання, 2013. С. 24-64.
11. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М.П. та ін. К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. 856 с.
12. Українська мова: Практикум / Пазяк О. М., Сербенська О. А., Фурдуй М. І., Шевченко Л. Ю. К., Либідь, 2000. 384 с.
13. Швайка О.М. Омонімія або полісемія: нові погляди на стару проблему. *Проблеми семантики слова, речення та тексту*: Збірник наукових праць. Київський нац. лінгвіст. ун-т. К.: КНЛУ, 2005. Вип. 15. С. 226-233.
14. Шумейкіна А. Сучасний підхід до аналізу семантичної структури багатозначного слова. *Рідний край*: науковий, публіцистичний, художньо-літературний альманах. Полтава: АСМІ, 2009. № 1 (20). С. 62-68.
15. Ющук І. П. Українська мова. К.: Либідь, 2005. 640 с.

Практичне заняття

Тема: Омоніми.

Теоретичні питання

1. Омоніми. Повні (лексичні) і часткові (лексико-граматичні) омоніми. Омофони та омографи.
2. Омонімія граматичних форм.
3. Міжмовні омоніми.
4. Стилїстичне використання омонімів.

Практично в аудиторії

1. Аналіз омонімів із використанням відповідних контекстів і лексикографічних характеристик.
2. Вправи на розрізнення полісемії та омонімії.
3. Визначення лексичних і лексико-граматичних омонімів.

Завдання додому

1. Мамрак А. Проблема словотворчої омонімії. *Мовознавство*. 1992. № 3 (Законспектувати).
2. *Доберіть 10 речень із омонімами, назвіть їх різновиди і з'ясуйте, якою частиною мови вони виражені.*
3. *Складіть речення, використовуючи подані слова як омоніми: Стан, мати, сорок, апарат, пристань, дорога, підмети.*

Література

1. Гайдученко Г., Шапошникова І. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Херсон, 2001.
2. Гринчишин Д. Г., Сербенська О. А. Словник паронімів української мови. К.: Радянська школа, 1986. 222 с.

3. Груба Т. Засвоєння синонімічних форм на між предметній основі. *Дивослово*. 1998. №7. С. 17-20.
4. Демська О., Кульчицький І. Словник омонімів української мови. Львів: Фенікс, 1996. 224 с.
5. Історія української мови. Лексика і фразеологія / В. О. Винник, В. Й. Горобець, В. Л. Карпова [та ін.]; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. К.: Наукова думка, 1983. 742, [1] с.
6. Караванський С. Практичний словник синонімів української мови. Львів: Фенікс, 1996. 223 с.
7. Коломієць М. П., Регушевський Є. С. Короткий словник перифраз. К.: Радянська школа, 1985. 152 с.
8. Короткий тлумачний словник української мови / За ред. Д. Гринчишина. К.: Просвіта, 2004. 608 с.
9. Кочерган М. Словник російсько-українських міжмовних омонімів. К.: Академія, 1997. 400с.
10. Неліна Т. Хай живуть синоніми. *Дивослово*. 2001. №11. С. 20-24.
11. Полюга Л. М. Словник антонімів української мови. К.: Довіра, 1999. 275 с.
12. Сучасна українська літературна мова / За ред. А. Грищенка К.: Вища школа, 2002. С. 92-213.
13. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. К.: Вища школа, 2009. 430 с.
14. Сучасна українська мова / За ред. О. Д. Пономаріва. К.: Либідь, 2005. 488 с.
15. Сучасна українська мова: Лексикологія. Фонетика / за ред. А. К. Мойсієнка. К.: Знання, 2013. С. 24-64.
16. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М.П. та ін. К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. 856 с.
17. Українська мова: Практикум / Пазяк О. М., Сербенська О. А., Фурдуй М. І., Шевченко Л. Ю. К., Либідь, 2000. 384 с.

Практичне заняття №

Тема: Склад лексики української літературної мови з погляду її походження.
Лексика сучасної української мови з погляду вживання

Теоретичні питання

1. Успадковані та запозичені складники української лексики.
2. Індоевропейські слова як важливий компонент споконвічне української лексики.
3. Спільнослов'янська лексика.
4. Спільно східнослов'янські слова у складі лексики української мови.
5. Фонетичні, морфологічні та семантичні ознаки старослов'янізмів.
6. Лексика сучасна і застаріла. Архаїзми. Історизми.

Практично в аудиторії

1. Аналіз текстів із погляду історичного походження лексики сучасної української мови (виявлення слів індоєвропейських, спільнослов'янських, спільно східнослов'янських).
2. Аналіз лексичних, фонетичних і словотворчих ознак старослов'янizmів, використання з цією метою словників.
3. Аналіз текстів із погляду використання в них архаїзмів, історизмів.

Завдання додому

1. Користуючись Етимологічним словником української мови, поясніть походження і значення назв українських місяців і днів. Назвіть серед них власне українські слова.
2. Напишіть твір «Життя і побут запорозьких козаків», використовуючи історизми. Поясніть їх значення.
3. Укладіть словник найуживаніших історизмів.

Література

1. Гайдученко Г., Шапошникова І. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. – Херсон, 2001.
2. Грінченко Б. Словарь української мови: В 4-х томах. К.: Наукова думка. Т.1. 1996. 496 с.; Т.2. 1996. 588 с.; Т.3. 1996. 516 с.; Т.4. 1997. 616 с.
3. Історія української мови. Лексика і фразеологія / В. О. Винник, В. Й. Горобець, В. Л. Карпова [та ін.]; АН УРСР, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні. К.: Наукова думка, 1983. 742, [1] с.
4. Словник української мови XVI - першої половини XVII ст.: у 28-ми вип. / Відп. ред. Д. Гринчишин, М. Чікало; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Львів, 1994-2017.
5. Сучасна українська літературна мова / За ред. А. Грищенка К.: Вища школа, 2002. С. 92-213.
6. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. К.: Вища школа, 2009. 430 с.
7. Сучасна українська мова / За ред. О. Д. Пономаріва. К.: Либідь, 2005. 488 с.
8. Сучасна українська мова: Лексикологія. Фонетика / за ред. А. К. Мойсієнка. К.: Знання, 2013. С. 24-64.
9. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М.П. та ін. К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. 856 с.

Практичне заняття

Тема: Фразеологія

Теоретичні питання

1. Поняття про фразеологію і фразеологізми.
2. Типи фразеологізмів: ідіоми і фразеологічні одиниці (народні прислів'я, приказки, крилаті слова).

3. Фразеологічні сполучення слів.
4. Використання фразеологізмів у різних стилях мови.
5. Найважливіші праці з фразеології української мови.
6. Фразеологічний словник.

Практично в аудиторії

1. Аналіз значення і структури фразеологізмів-ідіом і фразеологічних одиниць.
2. Вправи на з'ясування співвідношення між значенням фразеологізмів і конкретних лексем, що входять до їх складу.

Завдання додому

1. *Наведіть приклади спільнослов'янських, східнослов'янських, власне українських та запозичених фразеологічних одиниць, складіть із ними речення. Поясніть етимологію деяких із них.*
2. *З'ясуйте значення та розкласифікуйте подані фразеологізми за ступенем семантичного злиття компонентів.*

Упіймати облизня, багато вітру в голові, зігнути в баранячий ріг, блиснути очима, брати в шори, виляти хвостом, звестися на ноги, байдики бити, випивати всю кров, доливати масла до вогню, топтати ряст, притча во язицех, в один гуж тягти, скрутити в баранячий ріг, здобути перемогу, вскочити в халепу, тримати камінь за пазухою, порушити питання, збити з пантелику, дати пораду, яси точити, вилами по воді писано, взяти слово.

Література

1. Авсентьев Л. Г. Сучасна українська мова. Фразеологія. Харків: Вища шк., 1983. 137 с.
2. Авсентьев Л. Г., Калашник В. С., Ужченко В. Д. Фразеологія сучасної української мови. Харків: ХДУ, 1977. 61 с.
3. Алефіренко М.Ф. Теоретичні питання фразеології. Харків: Вища школа, 1987. 135 с.
4. Вирган І., Пилинська М. Російсько-український словник сталих виразів. Харків: Прапор, 2000. 864 с.
5. Гайдученко Г., Шапошникова І. Сучасна українська літературна мова. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія. Херсон, 2001.
6. Сучасна українська літературна мова / За ред. А. Грищенка К.: Вища школа, 2002. С. 92-213.
7. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. К.: Вища школа, 2009. 430 с.
8. Сучасна українська мова / За ред. О. Д. Пономаріва. К.: Либідь, 2005. 488 с.
9. Удовиченко Г.М. Фразеологічний словник української мови: У 2 т. К.: Вища школа, 1984.
10. Ужченко В. Д. Актуальні питання розвитку української мови. Вступ. Лексикологія. Фразеологія. Луганськ: Альма-матер, 2005. 148 с.

11. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови. К.: Знання, 2007. 494 с.
12. Ужченко В. Д., Ужченко Д. В. Фразеологія сучасної української мови. Луганськ: Альма-матер, 2005. 400 с.
13. Українська мова: Енциклопедія / Редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), Зяблюк М.П. та ін. К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2007. 856 с.
14. Українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник. К.: Радянська школа, 1978. 447 с.
15. Фразеологічний словник української мови: У 2 т. К.: Наукова думка, 1993.

IV змістовий модуль **Тема: Морфеміка. Словотвір**

ЛЕКЦІЙНИЙ МОДУЛЬ

Тема: Слово як об'єкт морфемного та словотвірного аналізу. Поняття про морфеміку сучасної української мови.

1. Поняття про морфеміку сучасної української мови.
2. Слово як об'єкт морфемного аналізу.
3. Морфема як мінімальна значуща одиниця в слові.
4. Кореневі й афіксальні морфеми.
5. Вільні та пов'язані кореневі морфеми.
6. Типи афіксальних морфем.
7. Матеріально виражені та нульові морфеми. Інтерфікс.

Тема: Поділ афіксів на словотворчі та формотворчі. Основа слова.

1. Морфи та аломорфи.
2. Продуктивні та непродуктивні афікси.
3. Поняття про основу слова. Непохідна та похідна основа. Вільна та зв'язна основа.
4. Основні зміни в морфемній будові слова: спрощення, пере розклад, ускладнення, субстантивізація, адвербіалізація, деко реляція.
5. Морфемний аналіз слова.

Тема: Словотвір як учення про творення слів. Засоби словотвору.

1. Словотвір як учення про творення слів і загальні принципи їх мотивації.
2. Твірна основа та словотворчий формант.
3. Словотвірний тип і словотвірний тип і словотвірне значення.
4. Засоби словотвору в сучасній українській мові.

Тема: Різновиди морфологічного словотвору.

1. Різновиди морфологічного словотвору: префіксальний, суфіксальний, суфіксально-префіксальний (конфіксальний), суфіксально-постфіксальний, суфіксально-префіксально-постфіксальний, безафіксний, аббревіація та основоскладення і словоскладення (юкстапозиція).

Тема: Морфолого-синтаксичний, лексико-синтаксичний і лексико-семантичний способи словотвору.

1. Різновиди морфолого-синтаксичного способу: субстантивація, ад'єктивація, вербалізація, прономіналізація, адвербіалізація, нумералізація, препозитивація, кон'юктивація, артикуляція, інтер'єктивація.
2. Лексико-синтаксичний і лексико-семантичний способи творення слів.
3. Словотвір як джерело збагачення лексичного складу української мови.
4. Словотвірний аналіз слова.

ПРАКТИЧНИЙ МОДУЛЬ Практичне заняття

Тема: Морфеміка

Теоретичні питання

1. Поняття про морфеміку сучасної української літературної мови.
2. Морфема як мінімальна значуща частина в структурі слова.
3. Кореневі й афіксальні морфемі, функціональні відмінності між ними.
4. Морфи як варіанти однієї і тієї ж морфемі.
5. Вільні та зв'язані морфемі. Матеріально виражені та нульові морфемі.
6. Типи афіксальних морфем: префікс, постфікс, інтерфікс, суфікс, флексія.

Практично в аудиторії

1. Вправи на виділення в словах морфем і морфів.
2. З'ясування на прикладах споріднених слів поняття «корінь». Добирання слів спільного кореня.
3. Визначення словотворчих, формотворчих та словозмінних афіксів.

Завдання додому

1. *Опрацюйте статтю: Українська мова. Енциклопедія. – К., 2004. – С.371-374.*
2. *Опишіть морфонологічні зміни кореневої морфемі чи афіксів у словах: жадоба, матір, сваха, наймичка, палець, повстання, мовити?*
3. *Підберіть по 3-5 аломорфів до суфіксів -ець-, -інь-, -ок-, локалізуйте їх у відповідних словах.*

Література

1. Вакарюк Л. О. Українська мова. Морфеміка і словотвір. Тернопіль: Джура, 2010. 200 с.

2. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова: Морфеміка. Словотвір. Морфонологія. К.: Вища школа, 1999. 207 с.
3. Городенська К.Г. та ін. Морфеміка української мови. – К., 1984.
4. Клименко Н.Ф. Основи морфеміки сучасної української мови. К.: Ін-т змісту і методів навчання, Київський університет ім. Тараса Шевченка, 1998. 182 с.
5. Клименко Н.Ф. Словник афіксальних морфем української мови. К.: Наукова думка, 1998. 441 с.
6. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. К.: Вища школа, 2009. 430 с.
7. Сучасна українська мова / За ред. О. Д. Пономаріва. К.: Либідь, 2005. 488 с.

Практичне заняття №

Тема: Морфеміка. Основа слова

Теоретичні питання

1. Ознаки похідності/непохідності лексичної основи.
2. Поняття про основу слова. Похідна та непохідна основа.
3. Основи вільні й зв'язані.
4. Основних змін у морфемній будові слова: спрощення, перерозклад, ускладнення, субстантивація, адвербіалізація, декореляція.

Практично в аудиторії

1. Вправи на визначення похідності/непохідності лексичної основи.
2. З'ясування на прикладах вільних і зв'язаних основ.
3. Аналіз основних змін у морфемній будові слова.
4. Морфемний аналіз слова.

Завдання додому

1. *Поділіть слова на морфемі, користуючись при йнятих умовними позначками. Визначте характер лексичної основи (похідна / непохідна, вільна / зв'язана, чиста, перервана).*

Сузір'я, приземлення, зайнятий, постинати, під'їжджатиме, бігом, найдавніший, фізико-математичний, безвідносний, процвітайте, заочник, внутрішній, тричі, щиросердно, привіт, задумалась.

2. *А). Виділіть корені слів і відзначте в них чергування звуків; поясніть, якими фонетичними причинами зумовлені ці чергування.*

Б). До поданих слів доберіть такі слова одного кореня, в яких можна було б простежити чергування звуків.

А). Високий – вищий; стер – стираю – зітру; брязк – бряжчати; гості – гість.

Б). Узбіччя, заволочки, допомога, учень.

3. З'ясуйте зміни, які сталися в морфемній будові наведених слів у процесі історичного їх розвитку. Зробіть етимологічний аналіз слів, використовуючи етимологічні словники.

Вікно, взути, відомість, область, хлопчик, кінець, обід, мило, пшениця.

Література

1. Вакарюк Л. О. Українська мова. Морфеміка і словотвір. Тернопіль: Джура, 2010. 200 с.
2. Горпинич В. О. Сучасна українська літературна мова: Морфеміка. Словотвір. Морфонологія. К.: Вища школа, 1999. 207 с.
3. Городенська К.Г. та ін. Морфеміка української мови. – К., 1984.
4. Клименко Н.Ф. Основи морфеміки сучасної української мови. К.: Ін-т змісту і методів навчання, Київський університет ім. Тараса Шевченка, 1998. 182 с.
5. Клименко Н.Ф. Словник афіксальних морфем української мови. К.: Наукова думка, 1998. 441 с.
6. Сучасна українська літературна мова / За ред. М. Я. Плющ. К.: Вища школа, 2009. 430 с.
7. Сучасна українська мова / За ред. О. Д. Пономаріва. К.: Либідь, 2005. 488 с.

Практичне заняття №

Тема: Словотвір

Теоретичні питання

1. Словотвір як учення про творення слів і загальні принципи їх мотивації.
2. Поняття про словотворення (деривацію) і словотвір (дериватологію).
3. Твірна основа та словотворчий формант.
4. Словотворчі засоби української мови.

Практично в аудиторії

1. Виділення твірної основи та словотворчих афіксів.
2. Вправи на виділення основи слів, визначення характеру основи.
3. Словотвірний аналіз слів.

Завдання додому

1. У поданих словах визначте твірну основу і словотвірний формант. Слова запишіть так, щоб кожне попереднє слово було твірним для наступного.

Зразок: Навесні, по-весня́ному, весна, весня́ний, весніти, веснянка, весняно, весняно-польовий, веснянкуватий, весняночка, веснянкуватість, повесніти.

Весн-а → веснян-ий → веснянк-а → веснянк-уват-ий → веснянкуват-ість.

Весн-а → веснян-ий → веснянк-а → весняночка.

Весн-а → веснян-ій → по-веснян-ому.

Весн-а → веснян-ий → веснян-о.

Весн-а → веснян-ий → весняно-польов-ий.

Весн-а → весн-і-ти → по-весні-ти.

Хід, вихід, виходити, ходити, виходжений, перехід, переходити, хідник, приходити, прихід, ходовий, місяцехід, відхід, відходити.

2. Визначте у поданих словах словотвірний формант (афікси + морфонологічні засоби).

Зразок: Криж-ан-ій ← кри́ г-а. СФ: суфікс -ан- + /г/ = зміні /ж/.

Ручка, розграфлений, гірський, Туреччина, перекуплений, відбій, вечоріти, увечері, виїжджений, справедливий, вовчище.

3. Зробити словотвірний аналіз слів: **надземний, водовоз, учений по-домашньому.**

СХЕМА СЛОВОТВІРНОГО АНАЛІЗУ СЛОВА

1. Твірне слово.
2. Твірна основа (спільна частина похідного й твірного слів).
3. Словотворчий формант.
4. Спосіб утворення похідного слова.

Література

1. Вакарнюк Л. О., Панцьо С. Є. Українська мова. Морфеміка і словотвір. Тернопіль Навчальна книга–Богдан,, 2004. 184 с.
2. Городенська К. Г. Семантичні функції дериваційних морфем. *Мовознавство*. 1987. № 1. С. 21-29.
3. Городенська К. Г., Кравченко М. В. Словотвірна структура слова. (Відіменні деривати). К.: Наукова думка, 1981. 199 с.
4. Горпинич В.О. Українська словотвірна дериватологія. Дніпропетровськ: Дніпропетровський держ. ун-т, 1998. 189 с.
5. Горпинич В.О. Словотворення і словотвір української мови. Державний комітет України з питань науки і технологій. К. 1995. 68 с.
6. Горпинич В.О. Будова слова і словотвір. Посібник для вчителя. К.: Радянська школа, 1977. 166 с.

Практичне заняття №

Тема: Словотвір

Теоретичні питання

1. Словотвір як джерело збагачення лексичного складу української мови.

2. Способи словотворення в сучасній українській літературній мові.

3. Морфологічні способи словотвору:

афіксальний (префіксальний, суфіксальний, постфіксальний, префіксально-суфіксальний, префіксально-постфіксальний, суфіксально-постфіксальний, префіксально-суфіксально-постфіксальний та флекційний);

осново- і словоскладання (основоскладання чисте, складно-суфіксальне і складно-префіксально-суфіксальне);

абревіація.

4. Неморфологічні способи словотвору:

- морфолого-синтаксичні;
- лексико-синтаксичний;
- лексико-семантичний;

Практично в аудиторії

1. Аналіз різних способів морфологічного словотвору на прикладах похідних лексичних одиниць.

2. Аналіз неморфологічного способу словотвору у текстах.

Завдання додому:

1. *Із поданих слів (край, тисячокий, зорепад, безвусий, ноша, молода, юність, синь, косарка, ширококрилий, примара, молодь, переліт, безкрилий, пішохід, працелюбство, бистрінь, напад, зелень, місток, безголовий, заява, виступ, вибух, роздум, безбородий, радість, безногий, безвідповідальний, причепа, розправа, безногий, сінокіс, водоверть, дім, білолиций, старість, вузькоплечий, мікросвіт, вертоліт) випишіть в окремі колонки:*

- *іменники, утворені безафіксним способом,*
- *іменники, утворені за схемою „основоскладання + інтерфіксація + нульова суфіксація”,*
- *прикметники, які мають нульовий суфікс.*

Зробіть словотвірний аналіз слів, які залишаться поза межами цих колонок.

2. *З поданого ряду слів випишіть інноваційні утворення, визначте способи їх творення: кнопкодав, продукувати, консенснути, розумний, пропіарити, набивати, отатарений, саморобний, вислужень, птахарня, улікарнити, приносини, пригероєний, грибовище, наметянин, проріз, постмайданний, чужовір'я, верховнорадець, скошений, лідерчук, реферувати, емзеєсник, вовчиця, екстримний.*

3. *Випишіть слова, утворені лексико-семантичним способом. Складіть із ними по два речення.*

Морж (людина, яка займається зимовим плаванням), *фанатик* (надзвичайно релігійна людина, що нетерпимо ставиться до інших вірувань, іновірців), *картина* (кінофільм), *супутник* (людина, яка супроводжує когось у дорозі), *ТСН* (телевізійна служба новин), *Захід* (назва країн Західної Європи), *коса* (знаряддя праці), *нарцис* (самозакохана людина), *вітраж* (малюнок на склі), *стінка* (вид меблів).

4. З наведеного тексту випишіть слова, утворені морфолого-синтаксичним способом (вказіть його вид).

Розмах рятувальних робіт з кожною годиною наростав. Населення краю мовби розділилося цієї ночі на дві категорії людей: на потерпілих і на тих, що рятували. Не було ні голів, ні секретарів, ні винуватих, ні безвинних; ні близьких, ні чужих; ні добрих, ні злих; не було ні артистів, ні стажистів – були люди, що рятували людей. Дужчі – слабших, одні, що подають руку, а другі, що спасенно хапаються за неї (*Олесь Гончар*).

5.3 наведеного ряду мовних одиниць випишіть у три колонки слова, утворені лексико-синтаксичним, лексико-семантичним, морфолого-синтаксичним способами.

Добраніч, Кобзар, братова (дружина брата), пройдисвіт, весною (зацвіли) перекотиполе, Долина, шістсот, вишневий (светр), мимоволі, донизу, назустріч (іти), миттю (з'явився).

6. Зробити морфемний та словотвірний аналіз слів: овочекартоплесховище, вправо, юнь, хліб-сіль, відділити.

Література

1. Вакарнюк Л. О., Панцьо С. Є. Українська мова. Морфеміка і словотвір. Тернопіль Навчальна книга–Богдан., 2004. 184 с.
2. Городенська К. Г. Семантичні функції дериваційних морфем. *Мовознавство*. 1987. № 1. С. 21-29.
3. Городенська К. Г., Кравченко М. В. Словотвірна структура слова. (Відіменні деривати). К.: Наукова думка, 1981. 199 с.
4. Горпинич В.О. Українська словотвірна дериватологія. Дніпропетровськ: Дніпропетровський держ. ун-т, 1998. 189 с.
5. Горпинич В.О. Словотворення і словотвір української мови. Державний комітет України з питань науки і технологій. К. 1995. 68 с.
6. Горпинич В.О. Будова слова і словотвір. Посібник для вчителя. К.: Радянська школа, 1977. 166 с.

ПИТАННЯ ДО ЕКЗАМЕНУ

1. Лексикологія. Поняття про лексичну і фразеологічну систему. Принципи виділення лексико-семантичних груп.
2. Слово як основна одиниця лексичної системи. Слово та поняття. Номінативна функція слова. Поняття лексеми. Типи лексичних значень слів у сучасній українській мові.
3. Однозначні слова. Слова-терміни. Багатозначні слова. Пряме та переносне значення слів. Основні типи переносних значень слів.
4. Омоніми. Міжмовні омоніми. Розмежування омонімії та полісемії. Повні та часткові омоніми. Омофони, омоформи, омографи. Пароніми.
5. Антоніми. Антонімічні пари в сучасній українській літературній мові.
6. Синонімія граматичних форм. Синоніми, їх основні типи: ідеографічні, семантико-стилістичні, контекстуальні, абсолютні. Евфемізми як різновиди синонімів. Поняття про синонімічний ряд. Джерела синонімії.
7. Склад лексики української літературної мови з погляду її походження. Старослов'янізми у складі української лексики. Лексичні запозичення зі слов'янських і неслов'янських мов. Джерела та способи їх засвоєння.
8. Лексика сучасної української мови з погляду вживання. Активна та пасивна лексика. Діалектизми, неологізми, архаїзми та історизми.
9. Лексика сучасної української літературної мови з експресивно-стилістичного погляду. Лексика книжна, термінологічна, експресивно-емоційна; жаргонізми, арготизми.
10. Лексикографія. Предмет і завдання лексикографії. Поняття про словник. Основні словники української мови. Тлумачні і перекладні словники, їх характеристика. Основні аспектні та енциклопедичні словники. Розвиток української лексикографії.
11. Фразеологія. Поняття про фразеологію як розділ мовознавства. Фразеологізми і слово: фразеологічні зрощення та єдності, фразеологічні сполучення, фразеологізовані сполучення слів. Співвідношення між лексичним значенням слова та значенням фразеологізму.
12. Класифікація фразеологічних одиниць. Явища синонімії та антонімії у фразеології. Стилістичні властивості фразеологізмів.
13. Поняття про морфеміку сучасної української літературної мови. Морфема як мінімальна значуща одиниця у структурі слова.
14. Кореневі й афіксальні морфеми, функціональні відмінності між ними. Вільні та пов'язані кореневі морфеми, функціональні відмінності між ними.
15. Типи афіксальних морфем: префікс, суфікс і закінчення. Матеріально виражені та нульові морфеми. Поняття про інтерфікс. Поділ афіксів на словотворчі (деривативні) та формотворчі.

16. Морф як конкретний вияв морфеми та аломорф певної морфеми, що зазнав фонетичної модифікації.
17. Поняття про основу слова. Непохідна та похідна основа. Вільна та зв'язана основа.
18. Основні зміни в морфемній будові слова: спрощення, пере розклад, ускладнення, декореляція. Морфемний аналіз слова.
19. Словотвір. Словотвір як учення про творення слів і загальні принципи їх мотивації. Твірна основа та словотворчий формант. Словотвірний тип і словотвірне значення.
20. Способи словотвору в сучасній українській літературній мові. Різновиди морфологічного словотвору: префіксальний, суфіксальний, суфіксально-префіксальний (конфіксальний), суфіксально-постфіксальний, суфіксально-префіксально-постфіксальний, безафіксний, аббревіація та основоскладання, словоскладання (юкстапозиція).
21. Різновиди морфолого-синтаксичного способу: субстантивіація, ад'єктивіація, вербалізація, прономіналізація, адвербіалізація, нумералізація, препозитивація, кон'юктивіація, партикуляція, інтер'єктивіація.
22. Лексико-синтаксичний і лексико-семантичний способи творення слів. Словотвір як джерел збагачення лексичного складу української мови.